

ЧАСТИНА 1

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ І СИСТЕМА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Валентина Гошовська,

*докторка політичних наук, професорка, доктор габлітований,
завідувачка кафедри парламентаризму, Навчально-науковий
інститут публічного управління та державної служби Київського
національного університету імені Тараса Шевченка, Україна*

РОЗДІЛ 1.1. ПАРЛАМЕНТАРИЗМ ЯК ОСОБЛИВА СИСТЕМА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. Розглядається феномен парламентаризму як новий напрям знань у науці публічного управління. Метою розділу є науковий аналіз парламентаризму як особливої системи публічного управління. Досягнення означеної мети передбачає реалізацію таких завдань дослідження: розгляд еволюційних поглядів на парламентаризм включно з інституціоналізацією концепції парламентаризму в Україні; визначення місця парламентаризму в системі державної влади, а також науки і практики публічного управління; окреслення ролі парламенту як домінуючої складової народного представництва; інтерпретація парламентаризму в сучасній науці публічного управління; аналіз трансформації парламентаризму в умовах сучасних змін; розгляд сучасних трендів розвитку парламентаризму. Методологія дослідження базується на низці визнаних у сучасній науці методів, а саме – системного методу, що передбачає сприйняття публічного управління як системи з такою цілісною підсистемою, як парламентаризм, що виявляє себе на засадах стверджених теоретичних поглядів та дієвих практик; методу ретроспективного аналізу, який базується на розгляді теорії і практики парламентаризму в процесі його становлення й сучасного розвитку; компаративістського методу, що зумовлює аналіз інституціоналізації та розвитку парламентаризму в Україні з урахуванням досвіду інших країн. Результатами дослідження є доведення, що парламентаризм є особливою системою публічного управління, в якій парламент відіграє ключову роль, а інститути представницької

dominant component of people representation; interpretation of parliamentarism in the modern science of public administration; analysis of the transformation of parliamentarism under modern changes; deliberation of modern trends in the development of parliamentarism. Methodology is based on a number of such commonly recognized scientific methods as: a systemic method that involves the perception of public administration as a system with such an integral subsystem as parliamentarism, which manifests itself on the basis of affirmed theoretical views and effective practices; the method of retrospective analysis, which regards consideration of the theory and practice of parliamentarism in the process of its formation and modern development; comparative method, which determines institutionalization and development of parliamentarism in Ukraine, taking into account the experience of other countries. The results of the study are dealt with conclusion that parliamentarism is a special system of public administration, in which parliament plays a key role, and the institutions of representative democracy are basic. Parliamentarism is an intersectoral direction of a complex socio-political phenomenon associated with the system of organization of political power in the state, which includes consideration of issues in political science, law and public administration. The study clarifies the scientific apparatus of parliamentarism, defines the tasks of parliamentarism as a direction of knowledge in the science of public administration. Practical implication of the work is aimed at the educational process (teaching disciplines) upon the specialization «Parliamentarism and parliamentary activity» of the Educational and Scientific Institute of Public Administration and Public Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Value/originality concerns the fact that the Scientific School of Domestic Parliamentarism for the first time determined scientific notion «Parliamentarism», the standards and competences of parliamentary activity, modern models of implementation of national representation in the state-building process of Ukraine, peculiarities of development of political culture in ensuring the unity and consolidation of Ukrainian society, mechanisms for preventing political corruption in representative authorities in Ukraine etc.

Вступ. Упродовж останнього десятиліття теорія парламентаризму як новий напрям знань у науці публічного управління торує свій шлях і утверджується як особлива система, що має власний об'єкт і предмет дослідження, мету і завдання, особливості реалізації.

Для прикладу зазначимо, що теорія менеджменту бере свій початок від Ф. Тейлора з початку XIX ст., а в Україні вона почала активно застосовуватися лише в XX ст.; теорія інноватики пододала всі перешкоди і проникла в усі сфери діяльності людини, у тому числі і в публічне управління після Другої світової війни. Нині в Україні цей напрям визнано одним із пріоритетних після здобуття незалежності держави, який знайшов своє відображення в низці законів; теорія інформатики стрімко розвивається з кінця XX ст. в усьому світі і в Україні також набуває своїх обертів. З появою інтернету технологій скорочується час становлення й розвитку нових теорій. Нові знання стають усе більш актуальними і затребуваними.

Щодо науки державного управління, то її називають «останнім досягненням «політичної науки» (В. Вільсон), яка виникла понад 2 тис. років з метою вивчення державної влади і способів її устрою.

На початку XX ст. на тлі узагальнення думок про «державну владу багатьох» – поліархію, або публічну владу і демократію, виник новий напрям науки про державне управління – публічне управління.

Логічним у цьому ланцюжку розвитку науки публічного управління стало формування, становлення й розвиток у XXI ст. нового напрямку знань – парламентаризм у публічному управлінні, який виник унаслідок практичної суспільної потреби державної влади у виборі найбільш ефективних форм її організації.

Для становлення теорії парламентаризму як нового наукового напрямку публічного управління такою суспільною потребою стали проголошення Незалежності України у 1991 р. [20] й утвердження парламентсько-президентської форми правління в Україні [12].

1.1.1. Парламентаризм в умовах сучасних глобалізаційних викликів

До початку XXI ст. проблематика парламентаризму як державно-політичного та соціально-правового явища перебувала у фокусі уваги політичної науки. Це було пов'язано як із відносно швидким академічним конституюванням політології (зокрема, у 1903 р. було створено Американську асоціацію політологів, а в 1949 р., за рішенням ЮНЕСКО – Міжнародну асоціацію політич-

них наук), так і зі специфікою західної політичної традиції, згідно з якою питання публічного управління розглядаються виключно в контексті політичної науки.

Однак за останні десятиліття ситуація суттєво змінилася.

По-перше, парламентаризм перетворився з теоретичної на цілком практичну й об'єктивну реальність функціонування системи публічної влади, він є одним із основних атрибутів демократичної держави.

По-друге, в умовах глобальної кризи демократії саме парламентаризм виступає своєрідним гарантом ефективного демократичного представництва.

По-третє, зростає роль парламентаризму як інституту публічного управління, який поєднує в собі представницьку і законодавчу влади в демократичному суспільстві і набуває особливої актуальності на тлі зростаючих вимог громадян щодо їх залучення у процеси прийняття державно-управлінських рішень.

Таким чином, парламентаризм набуває особливого значення в системі публічного управління, в якій інститути державного управління, місцевого самоврядування, громадянського суспільства, відповідно до покладених на них функцій і повноважень, формують відповідну систему суспільних відносин на вищому, центральному, регіональному, місцевому рівнях, ґрунтуючись на відповідних теоріях.

На основі результатів досліджень Наукової школи вітчизняного парламентаризму [17] узагальнено сутність і виокремлено особливості класичних і сучасних теорій парламентаризму.

До класичних теорій парламентаризму віднесено наукові школи:

- Великобританії, представлені концепціями конституціоналізму й утилітаризму;
- США – концепціями народного представництва і бікамералізму;
- Франції – концепціями змішаного управління та рівноваги влад, вільного депутатського мандата.

Так, наукові школи Великобританії забезпечені концепцією конституціоналізму, розробленою Дж. Локком у XVII ст. і розвинутою Е. Берком у XVIII ст., які ґрунтуються на:

- системі знань політико-правового характеру;
- механізмах державної влади, обмежених конституцією;
- політичній системі, що спирається на конституцію і конституційні методи управління.

Дж. Локк, зокрема, стверджував про законодавчу владу, яка має належати не одній особі, королю, а «кращим людям» і народу; Е. Берк продовжив цю тезу і зауважив, що суверенітет має належати не лише народу, а й парламенту як виборному органу державної влади.

Концепція утилітаризму обґрунтована І. Бентамом і С. Міллем. В її основі покладено розгляд системи оцінювання речей, предметів, процесів, явищ з точки зору їх корисності, можливості використання для досягнення цілей і задоволення потреб.

І. Бентам, зокрема, у першій половині ХІХ ст. зазначав, що суверенітет означає верховну, «конститутивну» владу народу, і тому його право полягає у призначенні і через певний час усуненні своїх уповноважених для здійснення владних функцій; Дж. С. Мілль у другій половині ХІХ ст. зазначав, що оскільки народне представництво має бути організоване на принципах справедливості і доцільності, то воно повинно мати пропорційний характер. Пізніше його ідея знайде свій розвиток у вигляді теорії корисності, в основу якої буде покладено вчення про визнання природних прав особи, уявлення про державну владу як похідну від прав особи.

Наукові школи США з парламентаризму представлені ідеями народного представництва Т. Джеферсона і Дж. Медісона й ідеями бікамералізму О. Гамільтона.

Зокрема, ідеї народного представництва знайшли своє відображення у Декларації незалежності 1776 р. та Законі про свободу релігії у Вірджинії 1786 р. (автор Т. Джефферсон); ідея Дж. Медісона полягала в тому, що представницька демократія має переваги над безпосередньою демократією; ідея О. Гамільтона – у збереженні верхніх палат, що відображає компроміс між різними соціальними групами в їхній боротьбі за владу.

Наукові школи Франції з парламентаризму представлені ідеєю неолібералізму (від давньогрец. νέος νεος – «новий», та лат. liberalis – «вільний») як варіанта ідеології лібералізму, що розкривається концепціями:

– змішаного управління та рівноваги влад, розвинутої Шарлем Луї де Монтеск'є, який доповнив вчення про поділ влад Дж. Локка у ХVІІІ ст. і стверджував, що «найкращим є змішане, або помірковане» управління.

ване, правління, в умовах якого однаково присутні три елементи в державній владі – монархічний, аристократичний, народний»;

– вільного депутатського мандата Е. Сіеса, який обстоював недоцільність не лише імперативного мандата, а й будь-якого мандата взагалі. Він уважав, що «будь-який мандат має бути заборонений, оскільки він суперечить істинному представницькому ладу».

Зазначені наукові концепції набули свого значення в результаті їх суспільної потреби в суспільстві і державі, публічного оприлюднення, патентування, визнання на рівні законів і конституцій та були застосовані передусім у своїх державах, а потім – у всьому цивілізованому світі.

Як, наприклад, у Великобританії у 1872 р. запроваджується таємне голосування; у 1884 р. – вводиться в дію закон, за яким виборче право визнається за всіма мешканцями графств (тобто сільської місцевості) за умови наявності в них власної оселі та домогосподарства. Відтоді виборчий корпус становив близько чверті дорослого населення Великобританії.

У США – створення бікамерального парламенту розширило можливості як громадян, так і їх територіальних спільнот в управлінні державою. Нижня палата представляє весь народ; верхня – тільки свій штат, провінцію.

У Франції – визнано, що будь-який мандат має бути заборонений, оскільки він суперечить істинному представницькому ладу.

Визнання і застосування класичних концепцій парламентаризму забезпечило добробут у цих країнах, які мають практично за всіма показниками розвитку держав найвищі показники.

В Україні ж більшість показників не є стабільними. Це можна пояснити постійними політичними кризами та сучасними глобальними викликами, зокрема такими, як Революція гідності (2014 р.), пандемія Covid-19 (2020 – 2021 рр.), повномасштабний військовий наступ російської федерації проти України, розпочатий 24 лютого 2022 р.

І тому, як приклад:

– значення індексу якості життя в Україні коливається: від 20,1–22,22 у 2014–2015 рр. до 85,56 –111,93 у 2016–2021 рр. [27];

– значення субіндексу «ефективність публічного управління», який вимірює рівень політичної стабільності в країнах, є високим у держав зі стабільною політичною системою (Люксембург, Данія, Португалія, Швеція, Нідерланди, Мальта, Ірландія) та держав із високими темпами соціально-економічного розвитку (Фінляндія, Австрія, Литва, Словенія) [29];

– значення індексу демократії в Україні у 2021 р. відповідає «гібридному режиму» і становить 5,81 (79-те місце із 167 країн світу) [26].

Підвищення показників цих та інших міжнародних індексів якості публічного управління можливе, на наш погляд, за умов чіткішого усвідомлення більшістю державних службовців класичних теорій парламентаризму та забезпечення їх імплементації в практику життя держави і суспільства.

Також не менш важливим є усвідомлення і впровадження сучасних концепцій парламентаризму, які виникли у зв'язку з новими суспільними потребами й інтересами. Це, зокрема, концепції:

– інституціоналізму, що розглядає парламент як державний інститут із цілком вираженими управлінськими функціями (законодавча, представницька, установча, координуюча, бюджетна);

– «сервісної держави», що розглядає парламент як базову структуру і сприяє забезпеченню трансформації держави на клієнтелістських засадах. При цьому належність сервісних структур до системи публічного управління визначається саме законодавчою та контролюючою функціями парламенту, навіть якщо вони є приватними [7];

– публічного врядування (публічного управління), що визначає партисипатизм як основний механізм трансформації системи публічного адміністрування в систему публічного управління [2].

При цьому концепція народного представництва залишається незмінно традиційною, що розкриває сутнісний зміст діяльності представницьких органів влади і у сучасному вимірі розглядається нами як конституційно-правовий феномен, який набуває особливої ваги у період глобальних змін.

Народне представництво – це вираження інтересів народу на державному і місцевому рівнях, яке реалізується через представницькі органи влади, які, на відміну від державних органів влади,

обираються всім народом і на основі виборів формують парламент всією громадою і формують місцеві ради [19]. Це – багатогранне політико-правове явище, яке розглядається не лише як основоположна ознака законодавчих органів і невід’ємний атрибут сучасної демократичної держави, але і як суб’єктивне право народу на представництво, що встановлено ч. 1 ст. 38, ч. 1 ст. 136, ч. 4 ст. 140 Конституції України [12].

Розглядаючи народне представництво як базову природу парламентаризму, важливими є його концептуальні засади – інституційні, функціональні, ідеологічні (табл. 1.1.1).

Таблиця 1.1.1

Концептуальні засади народного представництва

Концептуальні засади народного представництва		
інституційні	функціональні	ідеологічні
<ul style="list-style-type: none"> – обумовлені суверенітетом народу; – забезпеченні верховенством прав і свобод людини та громадянина; – передбачають створення представницьких органів влади, які втілюють народну волю і відповідальні перед народом 	<ul style="list-style-type: none"> – зумовлені змістом діяльності представницьких органів влади різних рівнів (державного, місцевого); – забезпеченні законодавчими актами про народовладдя; – передбачають професійну підготовку кадрів для роботи в представницьких органах влади 	<ul style="list-style-type: none"> – зумовлені ідеєю соціальної справедливості; – забезпеченні умовами справедливого управління суспільством і державою; – передбачають вивчення і максимальне врахування інтересів соціуму

Джерело: розроблено автором на основі [1].

Як бачимо з табл. 1, концептуальні засади народного представництва, серед іншого, передбачають формування представницьких органів влади, до яких належить і сам парламент – вищий і єдиний законодавчий орган державної влади.

Таким чином, починаючи з 2016 р. в Україні виникла самостійна галузь знань, згідно з якою питання публічного управління розглядаються в різних аспектах, зокрема й парламентаризму. Вона пройшла свій еволюційний шлях – від Указу Президента України «Про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців» 1995 р.

[21] до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» 2015 р. [22].

Разом із теорією публічного управління концепція парламентаризму як її складова і новий напрям також пройшла свій шлях визнання від легітимації (визнання науковою спільнотою) до інституціоналізації (офіційного запровадження в навчальні плани і програми з підготовки фахівців за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування») і нині має значний вплив на суспільну думку й систему публічного управління.

Зазначимо, що сучасна концепція парламентаризму ґрунтується на ідеях формування, функціонування й розвитку інститутів держави та суспільства на засадах прямих загальних демократичних виборів (В. Гошовська, Ю. Древаль, А. Георгіца, П. Кислий, М. Михальченко та ін.) і яка в різних наукових галузях розглядається по-різному:

- у політології, зокрема, її вважають системою забезпечення партнерства між державою і громадянським суспільством (П. Бурдє, Ю. Габермас, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін.);

- у правознавстві – як систему досягнення консенсусу в законодавчому і законотворчому процесах (В. Єрмолаєв, О. Тодика та ін.);

- у публічному управлінні – як особливу систему політичної організації державної влади, що ґрунтується на засадах народного представництва, представницької й учасницької демократій, характеризується вагомою роллю парламенту як демократичного представницького органу влади.

Інституціоналізація концепції парламентаризму в Україні відбулась у 2009 р. на базі Національної академії державного управління при Президентіві України при прийнятті освітньо-професійної програми підготовки магістрів за спеціальністю «Парламентаризм та парламентська діяльність», яка потім була трансформована в 2021 р. у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка в освітньо-наукову й освітньо-професійну програми з підготовки магістрів за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». За цими програмами в Україні підготовлено понад тисячу кваліфікованих фахівців для парламентської діяльності.

1.1.2. Парламентаризм як система державної влади

У сучасній політичній теорії щодо парламентаризму існує два основних виміри – як до системи реалізації державної влади та розвитку громадянського суспільства.

Розглядаючи перший вимір політичної теорії щодо парламентаризму, який визначає місце парламентаризму в системі державної влади, уточнюємо, що парламентаризм є особливою системою правління, яка реалізується в умовах демократичного суспільства з високим рівнем політико-правової культури, характеризується чітким розподілом законодавчої і виконавчої функцій за домінуючого становища парламенту як державного органу народного представництва, що обирається шляхом прямих, загальних, вільних і періодичних виборів [1].

Належність проблематики парламентаризму до сфери науки публічного управління визначається історичними, системно-соціальними (об'єктні характеристики) та гносеологічними (особливості досліджень) чинниками.

Історично, з античних часів, на території України держава розглядалась як представниця загальногромадянських інтересів, а її інститути формувалися на засадах прямої та представницької демократії [17]. Тому діяльність виборчих органів державної влади завжди була складовою державної діяльності, а народне представництво зазвичай визначається як система влади народу через виборних представників.

На відміну від народного суверенітету – невід'ємного, недовсяжного і неподільного – волею і владою народу представницька влада може проявитися опосередковано – через обраних представників, які уповноважені діяти від імені та в інтересах народу. Вона ґрунтується на спеціальних довгострокових стабільних конституційних відносинах або так званих спільних конституційних правовідносинах між сувереном (народом) і інститутом, до якого через вибори передається право приймати рішення в інтересах суверена. У цьому контексті правовідносини відображають діалектичну єдність народного представництва і народного суверенітету.

Народне представництво як суб'єкт публічного управління включає:

- виключно обрані колегіальні законодавчі органи державної влади – представницькі органи влади;

- виборні колегіальні органи та посадові особи органів державної влади;
- колегіальні органи державної влади на обласному та місцевому рівнях;
- політичні партії, а також публічні форми народного представництва (громадські ради тощо), які не мають владних повноважень;
- сукупність усіх видів представництва громадян (територіальних, політичних, партійних, національних, конфесійних, майнових, корпоративних, професійних, гендерних), де переважає точка зору на народне представництво як систему публічно-правових відносин та інститутів, пов'язаних із колегіальним здійсненням владної діяльності.

У сучасних умовах функціонування демократичних держав народне представництво розглядається одночасно як:

- конституційно-правова категорія;
- основа сучасного демократичного суспільства;
- принцип, що пронизує всю організацію державного і суспільного життя нашої країни;
- одна з основ конституційного ладу;
- важлива конституційно-правова категорія, що покладена в основу сучасної демократичної держави;
- реалізація влади народом через спеціально установлені для цього органи держави;
- самостійна сутнісна компонента (як самоцінність) та інструментальна складова (як засіб виконання певних завдань за допомогою виборчої системи).

Інституційно ця система втілюється в представницьких органах влади (ПОВ) до яких в Україні відносять:

- на загальнодержавному рівні – Президента і Верховну Раду (ВР) України як єдиний орган законодавчої влади (ст. 75 Конституції України), однією з функцій яких є представницька;
- на місцевому рівні – органи місцевого самоврядування (ОМС), які здійснюють управління діяльністю конкретної громади (сільська, селищна, міська ради) та спільними інтересами територіальних громад.

Місія ПОВ полягає в задоволенні суспільних потреб та суспільних інтересів громадян особами, обраними ними шляхом проведення загальних рівних і прямих виборів при таємному голосуванні; їхня діяльність зумовлена колегіальністю та консенсусним характе-

ром взаємодії, в результаті якої відбувається не лише зближення, а й узгодження різних позицій та інтересів різних верств суспільства, які трансформуються в загальнонаціональний інтерес [25].

Саме суспільна потреба і суспільний інтерес є чіткими відображеннями природи ПОВ, що зумовлюються критеріями:

- виборності (депутати рад усіх рівнів відповідно до ст. 71 Конституції України (КУ) – депутати обираються шляхом прямих вільних рівних виборів при таємному голосуванні);

- відносної незалежності (усі ради пов'язані між собою засадами координації, а не субординації);

- інституціональності (для всіх рад установлені чіткі строки повноважень; усі ради є окремими юридичними особами).

Зазначені критерії є базовими у системі представництва. Кожний її елемент є відносно незалежним у межах і в порядку, безпосередньо передбачених Конституцією та чинним законодавством України, і функціонує на засадах широкого самоврядування.

Верховна Рада України визнається вищим ПОВ відносно рад інших рівнів з огляду не лише на її статус і компетенцію, а й вагому соціально-політичну значимість та юридичне верховенство прийнятих нею рішень.

Здійснюючи делеговані народом владні повноваження, ВР України:

- визначає правові засади народного представництва, умови організації та діяльності інших рад, статус депутатів;

- виступає центром демократичних перетворень, що символізують рівень демократії в країні, оскільки, як слушно зазначав французький соціолог П. Бурдьє, навіть окрема соціальна група не може існувати інакше, як делегуючи свої повноваження певному органу або особі, здатній діяти як юридична особа. Особливо гостро питання домінуючої ролі ВР України, що представляє весь український народ, стало відчутним під час війни російської федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 р. [3].

У перші дні війни з рф Український парламент продемонстрував свою силу і легітимність. Чинна команда народних депутатів правлячої партії у парламенті проявила себе як справжня національна еліта, яка демонструє стійкість до викликів часу, спроможність до реального лідерства як на рівні влади, так і людських відносин [4].

Ці якості притаманні політико-управлінській еліті, яка в усі часи була в суспільствах вибраною верствою, меншістю. Вона була і буде квінтесенцією народного досвіду, основними завданнями якої є не лише прийняття політичних рішень і встановлення правил функціонування й розвитку держави і суспільства, а й забезпечення ефективної їх реалізації.

Війна з РФ наочно продемонструвала не лише силу Збройних Сил України та українського народу в цілому, а й підкреслила значимість інститутів влади, зокрема, парламенту. У перші дні війни у ВР України було сформовано неформальну «оборонну коаліцію» парламентських фракцій та урядовців, а також упроваджено новий формат роботи. Останній, зокрема, передбачав процедуру голосування на засіданнях лише за ті попередньо узгоджені законопроекти, які підтримувалися всіма фракціями й депутатськими групами та були необхідними для воєнного часу. В результаті за сім перших засідань ВР України після початку війни конституційною більшістю було прийнято 119 актів: 13 постанов, 88 законопроектів у цілому та 18 законопроектів за основу, серед яких 10 головних законів першого місяця війни, які кардинально змінили життя нашої країни [4].

Це закони про те, як:

– компенсувати збитки і змусити заплатити всіх винних у злочинах путінського режиму.

– підтримати наших захисників на передовій і звичайних українців, які щодня живуть під обстрілами.

– покарати тих, чії руки у крові невинних людей [9].

Зрозуміло, що під час війни низка прийнятих законів обмежує права громадян, ЗМІ, «розгойдує» деякі положення Конституції. Але війна диктує свої правила щодо обмеження функцій парламенту. Однак вони, на наш погляд, співмірні в умовах воєнного стану.

Крім того, широкомасштабна агресія Росії як виклик глобального рівня, в епіцентрі якого опинилась Україна, стала поштовхом для значної активізації зовнішньої політики Верховної Ради та її невід’ємної складової – парламентської та міжпарламентської дипломатії.

Серед напрямів міжнародної діяльності ВР України в умовах війни з росією – звернення очільників Парламенту (Голови, його заступників) до парламентів, спікерів парламентів зарубіжних країн, двосторонні і багатосторонні міжпарламентські зустрічі з метою

формування антиросійської коаліції, роз'яснення позиції й потреб України у протистоянні з ворогом [5].

Значну роль у формуванні антиросійської коаліції на підтримку України через зміцнення міжпарламентських зв'язків відіграє й Президент України В. Зеленський, якому конституційно належить особлива роль у реалізації зовнішньополітичного курсу держави [10].

Як зазначив з цього приводу Голова Верховної Ради України Р. Стефанчук, «Україна бореться на багатьох фронтах, і парламентський не є винятком... Парламент України активно працює у сфері парламентської дипломатії, щоби заручитися підтримкою парламентаріїв з усього світу та спонукати їх до дій» [24].

На двосторонній основі парламентська і міжпарламентська дипломатія здійснюється через механізми взаємодії парламентарів різних країн у рамках парламентських груп дружби, комісій, комітетів, асамблей, які здебільшого доповнюють політичне та міждержавне співробітництво держав. Багатосторонній вимір реалізується через діяльність постійних делегацій національного парламенту в рамках міжнародних парламентських організацій або діяльності парламентарів національних парламентів у рамках глобальних мереж взаємодій парламентарів [13].

Історичний досвід і сучасна практика свідчать, що побудувати потужну демократичну національну державу можна лише за умов наявності провідної верстви, яка зацікавлена в існуванні такої держави.

В умовах війни з рф українська нація висунула нові вимоги до політико-управлінської еліти, яка має бути мудрою, далекоглядною, відповідальною за долю своєї держави і суспільства; має усвідомити, що належність до політичної еліти – це не привілеї, а передусім зобов'язання щодо якісного виконання повноважень, визначених чинним законодавством, та безперервного самовдосконалення, самореалізації і самоосвіти.

1.1.3. Парламент – домінуюча складова системи народного представництва

Парламент є найважливішою складовою демократичної форми правління і системи народного представництва, що сприяє забезпеченню рівних можливостей й умов для політичного розвитку держави та її взаємовідносин із громадянським суспільством [17].

Поняття «парламент» і «парламентаризм» – не рівнозначні, але взаємопов’язані, адже парламентаризм не може існувати без парламенту, і навпаки, парламент не може існувати без найважливіших елементів парламентаризму, які за певних обставин можуть бути втраченими. Це – поділ влади, представництво і законність.

Парламент є складовою держави, виокремлюючись у ній як самостійний інститут, у класичній концепції – як самостійна гілка державної влади, «центральна інституція демократії», яка «втілює в життя волю народу в уряді» і пов’язана з його сподіванням.

Парламент – це інституційне втілення народовладдя уповноваженого приймати закони від імені народу [3]. Саме він визначає вектори завдань соціально-економічного розвитку держави, підвищення рівня життя населення, зміцнення міжнародного і міжпарламентського співробітництва, впливає на формування інших органів влади. І чи не найголовніша функція у цьому контексті – прийняття бюджету (згідно з конституціями більшості держав), звіт уряду про його виконання.

За парламентсько-президентської форми правління законодавчий орган наділяється правом призначати уряд і відправляти його у відставку.

Високий рівень парламентських повноважень при здійсненні контролюючої функції: право заслуховувати звіти уряду, парламентські слухання, виявлення недовіри уряду, участь у процедурі імпічменту президента, робота тимчасових слідчих комісій тощо.

Здійснюючи представницьку функцію на професійній основі, він одночасно виступає як орган вибраного народом, але одночасно і як орган держави. Представляючи інтереси народу і держави, у першому випадку він є самостійним учасником правовідношень, може проявляти власну волю, а ось щодо другого – то це тут не так. У цьому складність парламенту як суб’єкта. Законодавці – це своєрідні комунікатори між народом і виконавчою владою, аби вимоги виборців відображала система прийняття державних рішень.

Прийняття рішень у парламенті зорієнтовані на одержання більшості голосів. Цим у фракціях і групах, позафракційних депутатів виробляється орієнтація на компроміси у разі виникнення конфліктних ситуацій. Це дає змогу приймати значимі рішення і досягати керованості.

Робота парламенту характеризується специфічними формами, методами, процедурами. Це – прийняття колегіальних рішень на засіданнях сесій, у комісіях (постійних і тимчасових), депутатських фракціях і групах і шляхом дискусій, дебатів, інтерпеляцій тощо. Важливим у роботі парламенту є готовність парламентарів до співпраці з опозицією і досягнення компромісів для отримання більшості голосів, що є ознакою врегулювання конфліктів між різними політичними акторами і досягнення керованості в цьому процесі.

У діяльності держави всі управлінські процеси в сучасних умовах впливають з рішень парламенту, оскільки саме він визначає нормативну основу функціонування всіх державних структур, визначаючи їх організацію, механізми взаємодії, ресурсну (у тому числі кадрову та фінансову) основу, цілі діяльності та показники результативності і контролю. Винесення діяльності парламенту за межі державного управління залишає останнє без розуміння чинників управлінської діяльності та механізмів їх взаємозв'язку із суспільними потребами.

В Україні законодавчому органу держави – Верховній Раді України – належать повноваження закладати правові основи суспільного та державного життя шляхом законотворення, визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, затвердження загальнонаціональних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля, надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів. Разом з тим процеси реформування законодавчої гілки публічної влади відповідно до сучасних тенденцій розвитку парламентаризму є ще далекими від свого завершення, що актуалізує дослідження природи парламентаризму, його значимості для балансу гілок влади тощо.

Парламент є «центральною інституцією демократії», яка «втілює в життя волю народу в уряді» і пов'язана з його сподіваннями. Він є представницьким і законодавчим органом влади одночасно.

Як законодавчий орган влади парламент має завдання адаптувати закони суспільства до потреб та обставин, що швидко змінюються, і у форматі цих змін – адаптуватися до нових викликів.

Як представницький орган влади, він представляє суспільство в усьому своєму розмаїтті, має унікальну відповідальність за примирення суперечливих інтересів та очікувань різних груп і громад за допомогою демократичних засобів діалогу і компромісу.

Є безсумнівним фактом те, що парламенти мають величезне значення в перехідних суспільствах, часто стаючи «останнім bastіоном демократії», однак з часом лише підсилюватиметься кореляційний зв'язок між станом парламентаризму та розвиненістю демократії.

Саме парламент є тим майданчиком, на якому відбуваються дебати, агрегуються й акумулюються багатоманітні інтереси суспільства, знаходяться компроміси та ухвалюються легітимні рішення. Він створює те нормативно-правове поле, в якому здійснює свої управлінські функції держава та забезпечуються партисипація громадських об'єднань, бізнесу тощо в процесах ухвалення та реалізації рішень. Водночас парламент, формуючись на партійній основі, є тим містком, що поєднує державу і громадянське суспільство, яке є повноправним суб'єктом публічного управління. Тому значення парламенту з розвитком демократії тільки зростає і важливою залишається його координуюча функція.

Місія парламенту, як і інших ПОВ, полягає в задоволенні суспільних потреб та суспільних інтересів громадян особами, обраними ними шляхом проведення загальних рівних і прямих виборів при таємному голосуванні. Їх діяльність апріорі обумовлена колегіальністю і консенсусним характером взаємодії, у результаті якої відбувається не лише зближення, а й узгодження різних позицій та інтересів різних верств суспільства, які трансформуються у загальнонаціональний суспільний інтерес.

Для ефективного функціонування парламентаризму і парламенту важливим є наділення ПОВ або органів народного представництва такими якостями, як:

- самостійність у системі поділу влади;
- високий рівень повноважень у вирішенні питань публічного управління;
- пріоритетність у системі державної влади – провідна роль парламенту (за конституційним правом Великої Британії, наприклад, навіть суверенітет належить парламенту);
- здатність відображати зміни в структурі і менталітеті суспільства шляхом постійних парламентських виборів;
- професійність депутатів на всіх рівнях публічного управління.

У країнах із розвинутою демократією якість їх діяльності розглядають через критерії репрезентативності парламенту; незалежності парламенту; прозорості парламентських процедур; відповідальності

ті депутатів перед громадськістю; різноманітності парламентських послуг; відкритості взаємовідносин парламенту та ЗМІ [19].

Із цих критеріїв випливає, що якісний парламент – це професійний парламент, у якому парламентарі працюють на постійній основі.

У його діяльності не існує не важливих ситуацій – чи то створення коаліції, чи формування парламентських фракцій тощо. Парламентарі в демократично розвинених державах мають бути підготовлені до парламентської діяльності. В Україні – вони мають здобути профільну вищу освіту у сфері парламентаризму і парламентської діяльності, що успішно, починаючи з 2009 р., здійснює єдина в державі Наукова школа вітчизняного парламентаризму, яка функціонує у Навчально-науковому інституті публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка і спрямовує свою діяльність на розробку й імплементацію в парламентську практику новітніх механізмів взаємодії держави та громадянського суспільства, в основу яких закладено суспільно значущі цілі і завдання.

Упродовж багатьох років Наукова школа вітчизняного парламентаризму успішно вирішує ці задачі в державі. Нею підготовлено понад 1000 магістрів за програмами з парламентаризму і парламентської діяльності, десятки аспірантів і докторантів. Серед них – народні депутати України, депутати місцевих рад, публічні службовці різних рівнів державної влади.

Однак, це завдання ще залишається актуальним для нашої держави, адже ще не досягнута критична маса тих компетентних фахівців для парламентської діяльності, які здатні реалізовувати демократичні засади в управлінні та долати корупцію. Хоча повномасштабна агресія РФ проти України стала поштовхом для згуртування української нації навколо ідей збереження незалежності нашої держави та відстоювання її інтересів.

1.1.4. Парламентаризм в інтерпретаціях сучасної науки публічного управління

У сучасній науці публічного управління відбувається подальший розвиток теоретико-методологічних засад парламентаризму. Серед них важливим є уточнення базового поняття, яке науковці розглядають по-різному. А саме, вони розглядають парламентаризм, як:

1.1.5. Трансформація парламентаризму в умовах сучасних змін

В Україні за період незалежності держави, починаючи з 1991 р., кілька разів змінювалась Конституція і, відповідно, форма державного устрою: з президентської форми правління на президентсько-парламентську та парламентсько-президентську.

З перших днів незалежності Україна була президентською республікою.

У президентських республіках, як правило, президенту надано велике коло повноважень, що, зокрема, передбачає поєднання в його руках повноважень глави держави і керівника уряду.

Президент України, посада якого була запроваджена 5 липня 1991 р. змінами до Конституції УРСР, згідно зі ст. 114-1 був найвищою посадовою особою Української держави і главою виконавчої влади. З 14 лютого 1992 р. статус Президента України визначено як глава держави і глава виконавчої влади.

Такий статус Президента України підтверджений і 8 червня 1995 р. ст. 19 Конституційного договору між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України.

Президент України пропонував для затвердження Верховною Радою кандидатуру Прем'єр-міністра, організував та ліквідував міністерства, скасовував акти Кабінету Міністрів України, міністерств, надавав на розгляд Верховної Ради проект державного бюджету, призначав голову Фонду держмайна, призначав Представників президента в області, які були головами обласних державних адміністрацій.

З прийняттям Конституції України 28 червня 1996 р. Україна за формою правління стала президентсько-парламентською республікою.

У президентсько-парламентських республіках президент визначає кандидатуру глави уряду.

Президент України формально перестав бути главою виконавчої влади (ст. 102), однак залишив за собою право призначати за згодою парламенту Прем'єр-міністра (п. 9 ст. 106), а за його поданням призначати міністрів (п. 10 ст. 106), за Президентом також збереглось право скасовувати акти Кабінету Міністрів (п. 16 ст. 106).

Президент втрачав право одноосібно призначати голів місцевих державних адміністрацій, призначав їх за поданням Прем'єр-міністра (п. 10 ст. 106).

Законом від 8 грудня 2004 р., який набрав чинності 1 січня 2006 р., було внесено зміни до Конституції України, у результаті чого українська форма правління зазнала нових змін, що скорочували повноваження Президента. Україна стала парламентсько-президентською республікою.

У парламентсько-президентських республіках ініціатива визначення кандидатури глави уряду належить парламенту (парламентській коаліції).

Парламентська коаліція визначала особу Прем'єр-міністра і подавала його Президентові України, а той, у свою чергу, ще раз вносив кандидатуру Прем'єр-міністра для затвердження в парламент. Президент не вносив на розгляд до парламенту кандидатури міністрів, замість нього це робив визначений парламентською більшістю Прем'єр-міністр (за винятком Міністра оборони, Міністра закордонних справ).

Рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. Закон від 8 грудня 2004 р. визнано неконституційним і Україна знову стала президентсько-парламентською республікою.

Законом від 21 лютого 2014 р., який набрав чинності 2 березня 2014 р., відновлено дію окремих положень Конституції України, у результаті чого в Україні повернуто парламентсько-президентську форму правління.

Таким чином, в Україні на фоні переходу від авторитаризму до демократії відбулись такі зміни форм правління:

Період	Форма правління
24.08.1991 – 28.06.1996	президентська республіка
28.06.1996 – 31.12.2005	президентсько-парламентська республіка
01.01.2006 – 30.09.2010	парламентсько-президентська республіка
30.09.2010 – 01.03.2014	президентсько-парламентська республіка
02.03.2014 – по сьогодні	парламентсько-президентська республіка

ристання сучасних комунікаційних технологій; прийняття обґрунтованих рішень; професійного спілкування іноземною мовою; генерування нових ідей і нестандартних підходів до їх реалізації.

До спеціальних (фахових, предметних) компетентностей відносять здатність до: соціальної взаємодії; організації діяльності владних інституцій; інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських процесів; визначення показників сталого розвитку; представлення органів публічного управління; забезпечення національної безпеки держави; розробки законопроектів і стратегій; виконання наукової та дослідницької діяльності; прийняття управлінських рішень на засадах європейської та євроатлантичної інтеграції; застосування основ гуманітарних наук; розробки і впровадження інноваційних проєктів у публічному управлінні.

Клемент фон Метерніх у свій час зазначав, що «представницьке правління – це інструмент, на якому можуть грати лише блискучі музиканти, настільки він складний та примхливий». Ці слова, безумовно, не втратили своєї актуальності і сьогодні. Навіть більше – на фоні численних викликів сучасній демократії саме проблема підвищення рівня професіоналізації та компетентності депутатів представницьких органів влади (передусім парламенту), набуває особливого значення, стає центральною в сучасному політико-управлінському дискурсі, оскільки вимоги суспільства до своїх представників постійно зростають – і не безпідставно [6].

Світ стає більш відкритим, динамічним, з'являються нові проблеми, які потребують оперативного втручання та ефективного вирішення. Відповідно ті, на кого покладені ці завдання, ті, кому громадяни делегували частину своїх повноважень, повинні відповідати новим викликам на різних рівнях.

Тому простої професіоналізації представницької влади вже недостатньо, потрібно ще й постійне самовдосконалення, підвищення рівня компетентності, урахування сучасних трендів і знань, які постійно оновлюються.

У цьому контексті нами проаналізовано діяльність Президентів України, спрямовану на зміну Основного закону держави.

ристання сучасних комунікаційних технологій; прийняття обґрунтованих рішень; професійного спілкування іноземною мовою; генерування нових ідей і нестандартних підходів до їх реалізації.

До спеціальних (фахових, предметних) компетентностей відносять здатність до: соціальної взаємодії; організації діяльності владних інституцій; інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських процесів; визначення показників сталого розвитку; представлення органів публічного управління; забезпечення національної безпеки держави; розробки законопроектів і стратегій; виконання наукової та дослідницької діяльності; прийняття управлінських рішень на засадах європейської та євроатлантичної інтеграції; застосування основ гуманітарних наук; розробки і впровадження інноваційних проєктів у публічному управлінні.

Клемент фон Меттерніх у свій час зазначав, що «представницьке правління – це інструмент, на якому можуть грати лише блискучі музиканти, настільки він складний та примхливий». Ці слова, безумовно, не втратили своєї актуальності і сьогодні. Навіть більше – на фоні численних викликів сучасній демократії саме проблема підвищення рівня професіоналізації та компетентності депутатів представницьких органів влади (передусім парламенту), набуває особливого значення, стає центральною в сучасному політико-управлінському дискурсі, оскільки вимоги суспільства до своїх представників постійно зростають – і не безпідставно [6].

Світ стає більш відкритим, динамічним, з'являються нові проблеми, які потребують оперативного втручання та ефективного вирішення. Відповідно ті, на кого покладені ці завдання, ті, кому громадяни делегували частину своїх повноважень, повинні відповідати новим викликам на різних рівнях.

Тому простої професіоналізації представницької влади вже недостатньо, потрібно ще й постійне самовдосконалення, підвищення рівня компетентності, урахування сучасних трендів і знань, які постійно оновлюються.

У цьому контексті нами проаналізовано діяльність Президентів України, спрямовану на зміну Основного закону держави.

Зазначаємо, що за час існування Конституції України її змінювали 8 разів (у 2004, 2010, 2011, 2013, 2014, 2016, 2019 /двічі/ роках). Загалом же редакцій Конституції було 9, якщо не враховувати сам процес її написання.

Розглянемо їх більш детально.

Леонід Кучма, 2000, 2003, 2004 рр.

Першу спробу змінити Конституцію ініціював Л. Кучма. 15 січня 2000 р. він підписав указ про проведення референдуму, а вже 16 квітня пройшло голосування. На референдум винесли чотири питання:

- про право президента розпустити Верховну Раду, якщо протягом місяця не була сформована коаліція або протягом трьох місяців не був затверджений бюджет («за» – 85,9 % українців);
- позбавлення народних депутатів недоторканності («за» – 90,2 % українців);
- скорочення кількості нардепів з 450 до 300 («за» – 91,1 %);
- запровадження двопалатного парламенту («за» – 82,9 %).

Хоча громадяни підтримали зміни до Конституції, їх не підтримали в парламенті. Відповідно, вони і не були внесені в Основний закон.

Ще один проєкт змін до Конституції Л. Кучма вніс до парламенту в червні 2003 р., але відкликав його після того, як народні депутати направили законопроєкт до Конституційного суду.

8 грудня 2004 р. Верховна Рада проголосувала за зміни, які обмежили повноваження президента та розширили повноваження парламенту. Так Україна стала парламентсько-президентською країною.

Віктор Ющенко, 2007 р.

27 грудня 2007 р. згідно з указом президента В. Ющенка було створено «Національну конституційну раду». Вона повинна була підготувати концепцію поновлення Конституції. У серпні 2008 р. Ющенко підписав указ про обговорення конституційної реформи народом. Однак змін не відбулося.

Віктор Янукович, 2010 р.

30 вересня 2010 р. у часи президентства В. Януковича Партія регіонів ініціювала перегляд конституційності реформи 2004 р. У підсумку Конституційний суд скасував Конституцію 2004 р. і повернув Конституцію 1996 р. КСУ дійшов висновку, що перед голосуванням за Конституцію 2004 р., в проєкт закону були внесені зміни, які не пройшли експертизу в Конституційному суді. Тим

самим КСУ повернув країну до президентсько-парламентської форми правління, і повернув президенту частину повноважень.

Парламент, 2014 р.

21 лютого 2014 р. Верховна Рада України проголосувала за відновлення Конституції 2004 р. Тоді було встановлено, що рішення КСУ 2010 р. ухвалювалося без парламентського голосування і суперечило положенням Конституції.

Петро Порошенко, 2015, 2016, 2019 рр.

2 липня 2015 р. П. Порошенко вніс на розгляд парламенту законопроект про внесення змін до Конституції в частині децентралізації. Проект закону ухвалили в першому читанні.

У липні 2016 р. Рада ухвалила Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Так само були прийняті інші закони в рамках судової реформи. Вони передбачали:

- створення Вищої ради правосуддя, яка буде здійснювати відбір суддів для всіх судів країни;
- переатестацію всіх суддів України;
- позбавлення недоторканності суддів, згоду на їх арешт буде давати Вища рада правосуддя;
- трирівневу судову систему: суди першої інстанції, апеляція і Верховний суд.

У 2018 р. П. Порошенко вніс проект змін до Конституції, який передбачав закріплення європейського й євроатлантичного курсу країни. У лютому 2019 р. Верховна Рада України ухвалила його. У Конституції було закріплено положення «європейської ідентичності українського народу і незворотності європейського і євроатлантичного курсу України», а Президент став гарантом реалізації цього курсу.

Володимир Зеленський, 2019 – по сьогодні

- скасування недоторканності народних депутатів (фактично йдеться про законопроект П. Порошенка, однак його ухвалили вже за президентства В. Зеленського);
- зміни до Конституції щодо децентралізації влади (запровадження інституту префектів, запровадження нового переліку адміністративно-територіальних одиниць (громада, округ, область), закріплення права місцевих жителів на зміну кордонів і перейменування населених пунктів, закріплення права громади на самоврядування шляхом виборів і місцевих референдумів). Зазначений проект був відкликаний Президентом через критику.

12 червня 2021 р. В. Зеленський підписав Указ № 231/2021 «Про Стратегію розвитку системи правосуддя і конституційного судочинства на 2021–2023 роки». Стратегія визначає основні принципи та напрями розвитку системи правосуддя з урахуванням кращих міжнародних практик. У документі позначені пріоритети вдосконалення законодавства про судоустрій, статус суддів, судочинство та інші інститути правосуддя, а також упровадження невідкладних заходів щодо поліпшення діяльності правових інститутів.

Як бачимо, здебільшого всі зміни до Конституції України були спрямовані на усунення існуючих недоліків, однак вони часто породжували і нові проблеми. Показово, що всі зміни до Конституції України (крім змін у 2014 р.) були ініційовані президентом, а не парламентом.

При цьому президенти часто зловживали своїм правом вносити до Верховної Ради законопроекти щодо змін до Конституції; неодноразово створювали центри розроблення конституційної реформи поза стінами парламенту, наприклад, Комісію з питань правової реформи В. Зеленського (з 2019 р.) чи Конституційну комісію П. Порошенка (2015–2019 рр).

Процес реформування фактично є закритим для суспільства. Конституційні зміни готуються без публічних обговорень, депутати та громадськість дізнаються про їхній зміст уже після офіційного внесення до Верховної Ради.

Так, з 2014 р. були підготовлені 11 законопроектів щодо змін до Конституції. Більшість із них мали суттєві юридичні недоліки чи спричиняли значний суспільний резонанс, через що їх відкликали, або ж Верховна Рада відкладала їхній розгляд на невизначений час.

Однак ключовими проблемами Конституції України залишаються:

- нечіткі та подекуди суперечливі положення Конституції спричиняють конфлікти між різними владними інституціями, які найбільш яскраво проявляються в трикутнику «Президент – Кабінет Міністрів – Парламент»;
- Конституція України фактично закладає конфлікт між Президентом і Урядом, апогеєм чого було відкрите протистояння В. Ющенко та Ю. Тимошенко у 2008–2009 рр.;
- повноваження Кабінету Міністрів України частково перебирають Офіс Президента та Рада національної безпеки та оборони України, хоча їхні статуси і повноваження не визначені в Конституції;

- Конституція встановлює повноваження Кабінету Міністрів нелогічно, несистемно та непослідовно (зокрема не акцентує на основному завданні КМУ – формуванні політики розвитку держави в усіх сферах);

- деякі положення Конституції дають змогу Президенту втручатися в законодавчий процес для досягнення власних політичних цілей та зловживати правом вето.

Виходячи із зазначеного нами пропонуються перспективні напрями внесення змін до Конституції України – це:

- зміни до Конституції в частині децентралізації (останній проєкт забезпечує «остаточне закріплення децентралізації» і впроваджується внесенням змін до ст. розд. 11 Конституції);

- зміни в контексті виконання вимог щодо набуття членства Україною в ЄС.

1.1.6. Сучасні тренди розвитку парламентаризму

Україна і світ пройшли кілька етапів розвитку парламентаризму як інституту:

- держави (IV–XIX ст. – етап становлення);
- виборчого права (XVIII–XX ст. – етап «золотий час»);
- стримування і противаги (початок XX ст. – етап кризи);
- політичної культури суспільства (початок XXI ст. – новий етап «відродження», який продукує нові виклики щодо етичного лідерства, транспарентності, інклюзивності, толерантності, якості, стандартизації парламентської діяльності тощо).

Нині парламентаризм проходить «етап інституціоналізації» у сфері публічного управління і є новим викликом для науковців та практиків сфери публічного управління. Серед них – виклик ціннісного ставлення до парламентаризму на всіх рівнях публічного управління – загальнодержавному, регіональному, місцевому, а також – ціннісне ставлення до парламенту і парламентарів, діяльність яких має відповідати Міжнародним стандартам якості.

У різних країнах парламентаризм по різному зберігає національні традиції. У цьому сенсі ми розглядаємо вимоги до національного та міжнародного парламентаризму.

Щодо національного парламентаризму, то традиційним механізмом є дотримання засад народного представництва і теорії конституціоналізму.

У сучасних умовах функціонування демократичних держав народне представництво розглядається одночасно як: конституційно-правова категорія; основа сучасного демократичного суспільства; принцип, що пронизує всю організацію державного і суспільного життя нашої країни; одна з основ конституційного ладу; важлива конституційно-правова категорія, що покладена в основу сучасної демократичної держави; реалізація влади народом через спеціально установлені для цього органи держави; самостійна сутнісна компонента (як самоцінність) та інструментальна складова (як засіб виконання певних завдань за допомогою виборчої системи).

У сучасній концепції народного представництва як конституційно-правового феномену особливої ваги набувають ознаки, що розкривають його сутнісний зміст у діяльності ПОВ. Це:

– відображення в народному представництві верховенства народу;

– реалізація через народне представництво державної влади, адекватної потребам сучасного суспільства;

– вираження народними представниками інтересів усього народу, а не якоїсь його частини;

– допустимість різних механізмів формування представницьких органів при безумовному домінуванні вільних виборів;

– колегіальний склад представницьких органів.

Щодо міжнародного парламентаризму, то його базові концепції спрямовані на розвиток міжнародних відносин як між державами, так і між парламентами. Важливим у цьому сенсі є поєднання класичних підходів до інтерпретації міжнародного парламентаризму (як актора міжнародних відносин) у рамках реалістичної й ідеалістичної теоретичних шкіл, що почали стверджуватись у західній політичній думці від другої половини ХХ ст., так і більш сучасних теоретичних вимірів, зокрема концепції конструктивізму, що почала визначати уявлення про міжнародний парламентаризм на межі ХХ–ХХІ ст. Якщо реалістичний та ідеалістичний підходи представляли значною мірою альтернативні уявлення про міжнародний парламентаризм, де (для реалістів), міжнародні парламентські організації – формальний інститут у рамках міжнародних відносин із пріоритетом національних інтересів над міжнародними, а (для ідеалістів) міжнародний парламентаризм є аналогом «світового урядування», концепція конструктивізму включала в себе симбі-

оз ідей з приводу ролі і впливів у міжнародних відносинах між-парламентських організацій. Трендом конструктивістів, насамперед, ставала ідея взаємодії національних держав і міжнародних парламентських інституцій як акторів, які взаємоформують один одного в міжнародному середовищі, утворюючи платформу демократичного розв'язання світових проблем.

Розвиток теорії міжнародних відносин на початку ХХІ ст. вплинув на формування додаткових дослідницьких концепцій міжнародного парламентаризму, зокрема, нормативних теорій світового федералізму та космополітичної демократії. Обидва підходи були орієнтовані на розгляд тенденцій формування «глобального парламенту» як довгострокової перспективи розвитку міжнародної спільноти. Водночас спільною рисою обох концепцій стало окреслення структури світового порядку та принципів, які б розширювали демократичне врядування, верховенство права та конституціоналізму поза національні кордони як загальносвітової тенденції.

Не менш важливою у глобальних викликах вітчизняному парламентаризму постає обґрунтування концепції «нового регіоналізму» як багатовимірної форми інтеграції, яка включає економічні, політичні, соціальні та культурні аспекти, що потребують відповідних зусиль з парламентаризації, тобто професійної підготовки парламентарів і парламентських службовців.

Ця концепція втілюється на сучасному етапі розвитку міжнародного парламентаризму в життя більшості прогресивних держав світу і передбачає зміну поведінки їх політичних лідерів з метою реалізації нових тенденцій у міжнародних відносинах:

- зняття ідеологічних бар'єрів для міжпарламентського співробітництва;
- посилення процесів демократизації на національному рівні;
- посилення процесів глобалізації та міжнародного регіонального співробітництва нового рівня.

Таким чином, до глобальних тенденцій і викликів сучасного парламентаризму слід віднести:

- посилення ролі парламенту у питаннях формування уряду (ВР України є другою в Європі після німецького Бундестагу за величиною індексу влади парламенту з обрання урядів, що відповідає парламентсько-президентській формі правління (дані Electoral Power Index (Електорал пауер Індекс) – індекс влади парламенту з обрання уряду);

– загальне зниження рівня довіри до парламенту (криза представництва, за якої громадяни відчують, що начебто демократично обраний ними уряд більше не відображає їхніх інтересів, а перебуває під контролем різних тіньових еліт та лобіює вузькокорпоративні інтереси);

– зниження «якості представництва» та абсентеїзм (проблеми, пов'язані зі специфікою функціонування виборчих систем, внутрішньою структурою парламентів, правами та обов'язками парламентарів впливають на якість роботи парламентів);

– структурна перебудова сучасних парламентів (зростання кількості двопалатних парламентів (не лише у федераціях, а й в унітарних державах). В Україні зазначене питання є предметом радше наукової, ніж практичної парламентської дискусії.

Важливими трендами розвитку парламентаризму для України також залишаються:

– формування інформаційно-комунікаційної платформи підтримки і впровадження в життя ідей народного представництва;

– зростання ролі представницької демократії як «універсальної цінності»;

– професіоналізація парламентської діяльності;

– зміна гібридної моделі представництва інтересів у державі, яка поєднує формальні і неформальні політичні практики, у результаті чого створюються умови для домінування олігархічних груп, на модель неокорпоративізму.

Вітчизняними науковцями визначено аргументи на користь моделі неокорпоративізму – це:

– формування активного громадянського суспільства, здатного представляти і відстоювати власні інтереси;

– створення механізмів представництва функціональних інтересів у процесі налагодження взаємодії об'єднань представників великого капіталу з політичними партіями (цілями зазначеної взаємодії є публічне та прозоре використання політичних інструментів представлення, захисту та узгодження інтересів зацікавлених сторін);

– поступове налагодження взаємодії влади і представників корпоративних груп інтересів;

– існування груп тиску, яким властиві неопублічні процеси узгодження інтересів бізнесу та держави, що мають наслідком прийняття органами державної влади рішень, які часто встановлюють різного роду преференції для конкретного бізнесу [23].

Зазначимо, що поки в Україні існує гібридний політичний плюралізм. Він характеризується тим, що впродовж 1990-х – 1 січня 2020 рр. Міністерством юстиції України було зареєстровано 436 політичних партій («реєстраційним піком» став 2015 р., коли зареєстрували 79 політичних сил) [11]. Однак практично всі з представлених партій або існували виключно на папері, або є політичними надбудовами фінансово-промислових (олігархічних) груп. При цьому важко не погодитися з думкою про те, що «обійти правила, нав'язані фінансово-промисловими групами, практично неможливо через специфіку виборчого процесу. У цій конкуренції партії або змушені грати за правилами, які нав'язуються фінансово-промисловими групами, або ж їх шанси перейти у вищу лігу зводяться практично до нуля» [18, с. 159].

Не менш важливою залишається проблема вкрай низької інституційної спроможності організацій громадянського суспільства, що в результаті витісняє активних громадян на периферію політичного процесу та змушує фактично «вигризати» сфери компетенції для себе (у той час як у країнах сталої демократії держава радо ділиться власними компетенціями з громадянським суспільством) [7].

Також визначальною є специфіка ціннісної системи та поведінкового коду вітчизняної політичної еліти. В основі останніх, починаючи із середини 1990-х р., перебували чотири неформальні інститути: непотизм (кумівство), корупція (передусім політична), клієнтелізм та тіньова економіка (у 2021 р. її рівень згідно з офіційними даними становив близько 30 % обсягу офіційного ВВП, хоча частина експертів говорить про 55–60 %). До цього слід додати поширену практику укладання у середовищі вітчизняного політикуму неформальних угод (в основі яких – принципи «політичної доцільності» та «правила гри для обраних»), що пов'язано, по-перше, з відсутністю взаємної довіри основних політичних акторів один до одного, а, по-друге, з бажанням політичних еліт максимально відсторонити громадян від процесу вироблення публічної політики в державі.

Зазначені неформальні політичні практики (довкола яких відбувається перманентна запекла боротьба за право їх формувати) призводять до такого вкрай небезпечного явища, як деінституціоналізація – тобто знищення старих інститутів без формування відповідної альтернативи. Наслідком цього є своєрідний політико-управлінський вакуум, що призводить до загального посла-

блення керованості державою, обмеження конституційно гарантованих прав і свобод людини та громадянина в Україні тощо.

Також слід звернути увагу на особливості взаємовідносин влади та бізнесу в контексті розвитку політичних процесів. В Україні ключовими акторами на сьогодні є фінансово-промислові (фінансово-політичні, олігархічні) групи, які після свого утворення почали активно використовувати політичні засоби впливу та поступово інтегруватися у владу. Значною мірою це було пов'язано з тим, що мета і причини формування фінансово-політичних груп на пострадянському просторі були зумовлені елементарною боротьбою нових власників підприємств за виживання в умовах кризової економіки, розриву усталених виробничих зв'язків, недосконалості законодавчої бази тощо. Тому частково фінансово-політична еліта у перехідних суспільствах фактично була змушена для захисту власних економічних інтересів використовувати політичні засоби впливу і поступово інтегруватися у владу. Крім того, це було викликано непрозорістю формальних відносин власності у структурі фінансово-промислових груп.

Разом із тим ця непрозорість відіграла певною мірою і позитивну роль, адже можливість оптимізації оподаткування та концентрація ресурсів на стратегічно важливих напрямках сприяла появі нових багатогалузевих господарських структур, які контролював національний капітал. У цій ситуації втрати державного бюджету, гальмування ринкових реформ, прояви корупції тощо стали неминучою платою за процес формування нової економічної системи та нової фінансово-політичної еліти.

Як наслідок, фінансово-промислові групи з часом трансформувалися в олігархічні, головними ознаками яких стали наявність власної депутатської групи або фракції у парламенті; делегування своїх представників у структури виконавчої влади; вплив на редакційну політику засобів масової інформації загальнодержавного масштабу тощо.

Оскільки великий бізнес є активним актором не лише соціально-економічних, а й політичних процесів у країні, його взаємодія з владою має принципове значення як для проведення реформ у різних сферах суспільного життя та вироблення публічної політики, так і функціонування держави в цілому.

З одного боку, показовим є той факт, що практично всі представники вітчизняного великого капіталу (за деякими винятками)

після початку війни зайняли відверто проукраїнську позицію – принаймні, публічно. Зокрема, великий бізнес долучився як до оборони держави (купівля необхідного спорядження для армії, починаючи від бронежилетів та закінчуючи безпілотними літальними апаратами, будівництво оборонних споруд тощо), так і до вирішення соціально-гуманітарних питань (волонтерська допомога внутрішньо переміщеним особам, роздача продуктових наборів, допомога в організації гуманітарних коридорів).

Так, зокрема, група «Метінвест» від початку російського вторгнення спрямувала понад 1,5 млрд грн на допомогу українській армії, мирним мешканцям і співробітникам.

«Fergexro» збільшила фінансування свого Гуманітарного фонду до 7,5 млн дол. США та надала корпоративну нерухомість для переселенців.

Компанія «Інтерпайп» забезпечує лікарні медикаментами, а військові частини – посудом, паливом, запчастинами та будматеріалами. Компанія закупила сталь для виготовлення 900 бронежилетів та облаштувала усім необхідним 18 укриттів на 8500 осіб.

Компанія «Рудомайн» передала 2 млн грн гуманітарної допомоги дітям і 15 млн грн – захисникам України.

«АрселорМіттал Кривий Ріг» перерахував 1 млн дол. США Уряду та ще 1 млн дол. США на гуманітарну допомогу для Кривого Рогу, а також перерахував авансовий платіж за користування надрами у розмірі 2,25 млрд грн для підтримки державного бюджету в цій надзвичайно складній ситуації.

Дніпровський металургійний завод передав 200 т металу для виготовлення протитанкових їжаків, ЗСУ отримали всі вантажні автомобілі автотранспортного цеху, а тероборона – десятки шин.

Допоміг підготувати своє місто до оборони і Нікопольський завод феросплавів [30].

Крім того, представники вітчизняної фінансово-політичної еліти планують спільно з державою подати позови до міжнародних судів щодо компенсації збитків, завданих росією.

Водночас на сьогодні в Україні про завершення формування дієвої інституційної системи, здатної забезпечувати ефективну взаємодію влади та бізнесу, в основу якої покладено чітко встановлені правила та норми їх саморегуляції, поки що не йдеться, передусім через збереження системи диференційованого ставлення органів публічної влади до бізнесу, в основу якої покла-

дено механізми прямої (персоніфікованої) взаємодії та надання преференцій окремим бізнес-структурам; низький рівень соціальної відповідальності бізнесу, його рентоорієнтована поведінка та намагання інтегруватися безпосередньо у владу, а також високого рівня корупції, передусім у політичній сфері, що призводить до домінування різноманітних неформальних практик, які фактично витісняють на периферію політико-управлінських процесів формальні інститути, діяльність яких пов'язана з міжсекторальними взаємодіями.

Отже, мусимо констатувати, що станом на сьогодні в Україні сформувалася своєрідна інституційна пастка – неефективна самопідтримувана стійка інституційна рівновага, в основі якої – сукупність формальних та неформальних політичних інститутів (із суттєвим домінуванням останніх) у політичному процесі, яку ніхто з головних політичних акторів не зацікавлений змінювати. Прикладами інституційних пасток в економіці є бартер, ухилення від податків, корупція, несплатежі, песимістичні очікування, а у політиці – авторитарний чи гібридний режим із неефективним розподілом повноважень між гілками влади, недієвою виборчою і партійною системами, недосконалим механізмом формування загальнодержавних (федеральних чи унітарних) і місцевих органів управління [14]. Стійке ж небажання вітчизняної політичної еліти змінювати ситуацію та виходити з інституційної пастки пов'язано з простою причиною – саме домінування неформальних практик у політичному процесі дає змогу отримувати так звану «ренту», яка за великим рахунком нічим не відрізняється від пограбування країни. І, звичайно, утримуватися при владі, граючи на протиріччях та слабкості формальних політичних інститутів, передусім – громадянського суспільства.

Разом із тим після 2014 р. ситуація поступово змінюється на краще, а Україна починає рухатися в бік виходу з інституційної пастки. Повільному переходу від «гібридного» політичного режиму до країни з повноцінною демократією сприяють певні інституційні зміни, які ми можемо спостерігати в контексті політичних процесів.

Зокрема, йдеться про значне розширення спроможності організацій громадянського суспільства (особливо в контексті розвитку волонтерського руху та впливу на прийняття рішень органами місцевого самоврядування); початок повномасштабної реформи судової системи; децентралізація та реформа державної служби (ширше – формування системи публічного управління та адміні-

стрування); зміна зовнішньополітичних пріоритетів, що позитивно впливає на аксіологічну трансформацію українського суспільства, посилення процесів політичної конкуренції тощо).

На нашу думку, у найближчий перспективі слід зосередитися на посиленні повноважень та розширенні впливу представницьких органів державної влади [18], адже саме через них громадяни стають ближчими як до процесу публічного управління в цілому, так і до законодавчої роботи. Наразі цей потенціал громадської участі розкритий не повною мірою, у тому числі в контексті лобювання публічних інтересів, упровадження принципів реального народовладдя тощо.

Відповідно це є вкрай перспективним та актуальним напрямом розвитку вітчизняного парламентаризму як системи правління, що реалізується в умовах демократичного суспільства з високим рівнем політико-правової культури, характеризується чітким розподілом законодавчої і виконавчої функцій за домінуючого становища парламенту як державного органу народного представництва, що обирається шляхом прямих, загальних, вільних і періодичних виборів.

Як висновок зазначимо, що в Україні законодавчому органу держави – Верховній Раді України – належать повноваження закладати правові основи суспільного та державного життя шляхом законотворення, визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, затвердження загальнонаціональних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля, надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів. Разом із тим процеси реформування законодавчої гілки публічної влади відповідно до сучасних тенденцій розвитку парламентаризму є ще далекими від свого завершення, що актуалізує дослідження природи парламентаризму, його значимості для балансу гілок влади тощо.

Досліджуючи феномен парламентаризму в публічному управлінні, ми дійшли висновку, що парламентаризм є особливою системою публічного управління, в якій парламент відіграє ключову роль, а інститути представницької демократії є базовими. Парламентаризм є міжгалузевим напрямом складного суспільно-політичного явища, пов'язаним із системою організації політичної влади в державі, яка включає розгляд питань із політології, права і публічного управління. Нині додається все більше нових знань зі сфери психології і педагогіки, інформатики, кібернетики тощо.

При цьому кожна наука відповідає за свій об'єкт і предмет дослідження та визначає свої пріоритетні напрями дослідження, зокрема: політологія – політичні відносини; право – правовідносини; публічне управління – суспільні відносини.

Нами уточнено науковий апарат теорії парламентаризму:

– об'єктом дослідження визначено суспільні відносини в державі і державній владі;

– предметом дослідження – суспільні відносини в державі і державній владі на засадах народного представництва та представницької демократії.

Метою дослідження парламентаризму є теоретико-методологічне обґрунтування публічного управління на засадах народовладдя і представницької демократії та надання практичних рекомендацій щодо їх застосування органами представницької влади загальнонаціонального (парламент), регіонального (обласні ради), місцевого (місцеві ради, районні ради в місті) рівнів.

Основні завдання дослідження парламентаризму лежать у площині вивчення структури, сутності, принципів, наукових підходів, функцій, технологій, чинників, механізмів, інструментів, видів, моделей парламентаризму.

На сучасному етапі розвитку парламентаризму у публічному управлінні Науковою школою вітчизняного парламентаризму вперше визначено стандарти і компетентності парламентської діяльності, сучасні моделі реалізації народного представництва в державотворчому процесі України, особливості розвитку політичної культури в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства, механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади в Україні та інші. Також розмежовані поняття парламентаризму, які трактуються в різних галузях науки (у політології, праві, публічному управлінні) по-різному.

Сучасними тенденціями парламентаризму є розвиток демократичних і гуманістичних принципів публічного управління, застосування яких приводить до появи великої спільноти професіоналів – парламентаристів, – тих, хто підтримує парламентський (парламентсько-президентський) устрій у державі.

Парламентаризм є однією з форм представницької демократії, і саме представництво лежить в основі сучасної парламентської системи. Важливим для його розвитку в Україні вважаємо:

- формування відповідної інформаційно-комунікативної платформи підтримки і впровадження в життя ідей народного представництва;
- зростання ролі представницької демократії як «універсальної цінності» і на цій основі створення представницьких органів влади;
- подальша професіоналізація парламентської діяльності.

Розширення значущості публічної сфери максимізує значущість парламентаризму як проблеми науки публічного управління, яка пройшла відповідні етапи свого розвитку. І нині на часі парламентаризм – її новий науковий напрям як нова інтегрована галузь науки, вершиною якої є:

- легітимація – визнання науковою спільнотою (через наукові конференції, наукові видання тощо);
- інституціоналізація – офіційне запровадження наукових ідей у стандарти життя, зокрема у Стандарти освіти, у навчальні плани і програми з підготовки фахівців за новими спеціальностями;
- впливовість на суспільство, коли відбувається зміна існуючих правил і традицій в організації державної влади та суспільних відносин у результаті їх застосування.

Ідеї парламентаризму, починаючи з XVII ст., торували собі шлях спочатку у політологічній системі знань шляхом визнання різних наукових концепцій, зокрема у Великобританії, Франції, США, які в подальшому були трансформовані і розвинуті в теорії державного управління, а потім у теорії публічного управління. На теренах України ідеї парламентаризму мають свій початок ще з часів Київської Русі, і навіть раніше.

Визначено, що традиційним для України впродовж багатьох століть було функціонування представницьких органів влади, які характеризуються виборністю і колегіальністю прийняття політико-управлінських рішень. Вони існували в різних видах у різних історичних періодах – за часів Київської Русі, Литовсько-руської держави, Речі Посполитої, московської держави, Козацької республіки, Гетьманства у складі російської імперії, УНР, УСРР, УРСР, у сучасній Україні [15; 16].

Зазначаємо, що представницькі органи влади, зокрема Ради, визнаються історичною формою української державності, характеризуються вищим рівнем легітимності серед інших інститутів держави, є звичаєм (традицією), який передається від покоління

до покоління і зберігається протягом тривалого часу, сприймається більшістю українців як суспільна цінність [8].

Розглядаючи парламентаризм як «універсальну цінність» представницької демократії, зазначаємо, що в сучасних умовах розвитку парламентсько-президентської форми правління в Україні, у суспільстві має бути сформована думка про те, що народне представництво, суверенітет народу, суверенітет парламенту – ці майже ідентичні поняття, мають системно висвітлюватися не лише в галузі знань із політології, як це було до кінця ХХ ст. , а й у галузі знань з публічного управління та адміністрування, яка сформувалась на початку ХХІ ст. Адже в умовах сучасних глобалізаційних викликів саме парламентаризм виступає своєрідним гарантом захисту держави і демократії представництва.

Парламентаризм як система правління реалізується в умовах демократичного суспільства з високим рівнем політико-правової культури, характеризується чітким розподілом законодавчої і виконавчої функцій за домінуючого становища парламенту як державного органу народного представництва, що обирається шляхом прямих, загальних, вільних і періодичних виборів [28].

Нині у дні війни з рф Український парламент спільно з Українським народом і армією відстоює цивілізаційний вибір України і водночас ті засадничі цінності, права і свободи, що лежать в основі об'єднаної Європи, а саме, повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини, включно з правами меншин.

Список використаних джерел

1. Гошовська В. Сучасні тренди і проблеми розвитку парламентаризму в Україні. *30 років незалежності України: досягнення, виклики, перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10 верес. 2021 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, О. М. Андреевої, В. А. Гошовської. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2021. С. 11–13.

2. Голубь В. В., Поліщук А. А. Координаційні механізми професіоналізації сучасних управлінців. *Модернізація професійної підготовки державних службовців в умовах глобальних викликів та сучасних змін в суспільстві* : зб. тез міжнар. круглого столу, Україна–Литовська Республіка, 8 лип. 2021 р., м. Київ / за заг. ред. Лариси Комахи. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2021. С.14–17.

3. Гошовська В. А. Домінуюча роль парламенту в розвитку сучасного парламентаризму в Україні. *Державна служба України: сучасні виклики та перспективи повосенної трансформації* : матеріали круглого столу (Київ, 17 черв. 2022). Київ, 2022.

4. Гошовська В. А. Вступне слово. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* : матеріали щоріч. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, КНУТШ. 7-8 черв. 2022). Київ, 2022.

5. Гошовська В. А. Парламентаризм як особлива система публічного управління в контексті сучасних глобалізаційних викликів *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього* : матеріали щоріч. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, КНУТШ. 7–8 черв. 2022). Київ, 2022.

6. Гошовська В. А. Розвиток парламентаризму в Україні: від теорії до практики. *Голос України*. 2022. URL: <http://www.golos.com.ua/article/359922>

7. Гошовська В. А., Рейтерович І. В. Політичний процес в Україні: особливості, проблеми та перспективи. *Вісн. ННІ ПУДС КНУТШ*. 2022. № 1.

8. Даниленко Л. І. Традиції і цінності парламентаризму в умовах глобальних змін. *Вісн. ННІ ПУДС КНУТШ*. 2022. № 1.

9. 10 головних законів першого місяця війни: як ми будемо жити далі. URL: https://lb.ua/news/2022/04/19/513862_10_golovnih_zakoniv_pershogo_misyatsya.html

10. Дудко І. Д. До питання про дипломатію і міжпарламентські зв'язки Верховної Ради України в умовах широкомасштабної агресії РФ. *Вісн. Львів. ун-ту. Філософсько-політологічні студії*. 2022. № 42.

11. Кармазіна М. Тридцять років української багатопартійності (кінець 1990 – початок 2020 рр.). Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. С. 6.

12. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>

13. Максак Г. Парламентський вимір діяльності міжнародних організацій. *Портал зовнішньої політики*. URL: <http://fpp.com.ua/topic/parlamentskyj-vymir-diyalnosti-mizhnarodnyh-organizatsij>

14. Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014) : монографія. Чернівці : Книги – ХХІ, 2016. С. 283.

15. Основи вітчизняного парламентаризму : підруч. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 т. / за заг. ред. В. А. Гошовської. Київ : НАДУ, 2011. Т. 1. 408 с.

16. Основи вітчизняного парламентаризму : підруч. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 т. / за заг. ред. В. А. Гошовської. Київ : НАДУ, 2012. Т. 2. 340 с.

17. Парламентаризм : підручник. 2-ге вид., допов. й розшир. / В. А. Гошовська [та ін.]; за ред. В.А. Гошовської. Київ : НАДУ, 2019. 704 с.

18. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ : Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 704 с.

19. Представницька влада у державотворчому процесі України : монографія / за ред. В. А. Гошовської. Київ : НАДУ, 2018. 384 с. (Серія «Наукова школа вітчизняного парламентаризму»).

20. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991. *Відом. Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>

21. Про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців : Указ Президента України від 30.05.1995 № 398/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95>

22. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Каб. Міністрів України 29.04.2015 № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#n16>

23. Рейтерович І. В., Парфенюк Т. В. (2021). Концептуальні підходи дослідження місця та ролі груп інтересів у виробленні публічної політики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 8. С. 97.

24. Руслан Стефанчук. Верховна Рада України вдячна тим, хто стоїть пліч-о-пліч з Україною. *Голос України*. 2022. 29 квіт. URL: <http://www.golos.com.ua/article/359292URL>

25. Черкас О. Г. Концептуальні засади взаємодії Верховної Ради України та місцевих рад : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2021. 312 с.

26. Як змінювалося місце України у ключових рейтингах демократії за сім років. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/12/infografika/polityka/yak-zminyuvalosya-misce-ukrayiny-klyuchovyx-rejtynhax-demokratiyi-sim-rokiv>

27. Valentyna Goshovska, Volodymyr Kreidenko, Viktoriia Sychova, Ihor Reiterovych, Iryna Dudko. Strategic guidelines for the development of Ukrainian parliamentarism in the conditions of globalization. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2022, issue 12/02-XXVIII. P. 198-202. http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120228/papers/A_34.pdf (Web of science)

28. Valentyna Goshovska, Lydiia Danylenko, Iryna Dudko, Liliia Makarenko, Nadiia Maksimentseva (2021). Formation of political leaders in countries of democratic transit: experience for Ukraine. *Laplace em Revista*. № 1–2, January – April 2021, pp. 322–446. URL: <https://laplaceemrevista.editorialaar.com/index.php/lpg1/article/view/754/695>

29. Lydiia Danylenko, Oleksandr Aliksiichuk, Volodymyr Goshovskyi, Tetiana Korniakova, Nadiia Maksimentseva. Legal principles of increasing the institutional capacity of the Verkhovna Rada of Ukraine. *AD ALTA: Journal Of Interdisciplinary Research*, 2022, issue 12/02-XXVIII. P. 203–209. http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120228/papers/A_35.pdf (Web of science)

30. У Комітеті з питань економічного розвитку закликають усіх бізнесменів проявити соціальну відповідальність та активізувати свою роботу! URL: <https://www.rada.gov>

References

1. Goshovska, V. (2021), Suchasni trendy i problemy rozvytku parlamentaryzmu v Ukraini [Modern trends and problems of development of parliamentarism in Ukraine], *Proceedings of the 30 rokiv nezalezhnosti Ukrainy: dosiahnennia, vyklyky, perspektyvy* (Ukraine, Kyiv, September 10, 2021) (eds. L. H. Komakha, O. M. Andrieieva, V. A. Hoshovska), Kyiv : Educational and Scientific institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, pp.11–13 (in Ukrainian).
2. Holub, V. V., Polishchuk, A. A. (2021), Koordynatsiini mekhanizmy profesionalizatsii suchasnykh upravlintsiv [Coordination mechanisms for the professionalization of modern managers], *Proceedings of the Modernizatsiia profesiinoi pidhotovky derzhavnykh sluzhbovtziv v umovakh hlobalnykh vyklykiv ta suchasnykh zmin v suspilstvi (Ukraina–Lytovska Respublika, Kyiv, July 08, 2021)* (ed. Komakha), Kyiv : Educational and Scientific institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, pp. 14–17 (in Ukrainian).
3. Hoshovska, V. A. (2022), Dominuiucha rol parlamentu v rozvytku suchasnoho parlamentaryzmu v Ukraini [The dominant role of parliament in the development of modern parliamentarism in Ukraine], *Proceedings of the Derzhavna sluzhba Ukrainy: suchasni vyklyky ta perspektyvy povoiennoi transformatsii* (Ukraine, Kyiv, June 17, 2022), Kyiv: Educational and Scientific institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv (unpublished) (in Ukrainian).
4. Hoshovska, V. A. (2022), Vstupne slovo [Opening remarks]. *Proceedings of the Hlobalizatsiini vyklyky: uriaduvannia maibutnoho* (Ukraine, Kyiv, June 7–8 , 2022). (ed. L. H. Komakha), Kyiv : Kyiv: Educational and Scientific institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv (in Ukrainian).
5. Hoshovska, V. A. (2022), Parlamentaryzm yak osoblyva systema publicznego upravlinnia v konteksti suchasnykh hlobalizatsiinykh vyklykiv [Parliamentarism as a special system of public administration in the context of modern globalization challenges], *Proceedings of the Hlobalizatsiini vyklyky: uriaduvannia maibutnoho* (Ukraine, Kyiv, June 7–8, 2022) (ed. L. H. Komakha), Kyiv : Educational and Scientific institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, pp. 11–14 (in Ukrainian).
6. Hoshovska, V. A. (2022, May 11), Rozvytok parlamentaryzmu v Ukraini: vid teorii do praktyky [The development of parliamentarism in Ukraine: from theory to practice], *Holos Ukrainy*, Retrieved from <http://www.golos.com.ua/article/359922> (in Ukrainian).
7. Hoshovska, V. A., Reiterovych, I. V. (2022), Politychni protsesy v Ukraini: osoblyvosti, problemy ta perspektyvy [Political process in Ukraine: peculiarities, problems and prospects], *Visnyk Navchalno-naukovoho instytutu*

publichnoho upravlinnia ta derzhavnoi sluzhby Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, no 1 (unpublished) (in Ukrainian).

8. Danylenko, L. I. (2022), Tradytsii i tsinnosti parlamentarizmu v umovakh hlobalnykh zmin [Traditions and values of parliamentarism under global changes], Visnyk Visnyk Navchalno-naukovoho instytutu publichnoho upravlinnia ta derzhavnoi sluzhby Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, no 1 (unpublished) (in Ukrainian).

9. 10 holovnykh zakoniv pershoho misiatsia viiny: yak my budemo zhyty dali [The 10 main laws of the first month of the war: how we will live on], Retrieved from https://lb.ua/news/2022/04/19/513862_10_golovnih_zakoniv_pershogo_misyatsya.html

10. Dudko, I. D. (2022), Do pytannia pro dyplomatiiu i mizhparlamntski zviazky Verkhovnoi Rady Ukrainy v umovakh shyrokomasshtabnoi ahresii RF [On the issue of diplomacy and interparlamnt relations of the Verkhovna Rada of Ukraine in the context of large-scale aggression of Russian Federation], Visnyk Lvivskoho universytetu, Filosofsko-politolohichni studii, 42 (in Ukrainian).

11. Karmazina, M. (2020), Trytysiat rokiv ukraïnskoi bahatopartiinosti (kinets 1990 – pochatok 2020 rr.) [Thirty years of Ukrainian multi-party system (late 1990 – early 2020)], Kyiv : I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukrainian).

12. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine], Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (in Ukrainian).

13. Maksak, H. (2022), Parlamentskyi vymir diialnosti mizhnarodnykh orhanizatsii. [Parliamentary dimension of the activities of international organizations], Portal zovnishnoi polityky. Retrieved from: <http://fpp.com.ua/topic/parlamentskyj-vymir-diyalnosti-mizhnarodnyh-organizatsij> (in Ukrainian).

14. Matsiievskiy, Yu. V. (2016), U pasttsi hibrydnosti: zygzagy transformatsii politychnoho rezhymu v Ukraini (1991–2014) : monohrafiia [Trapped in hybridity: zigzags of political regime transformations in Ukraine (1991–2014): monograph.], Chernivtsi : Knyhy – XXI (in Ukrainian).

15. Goshovska, V. (Ed.) (2011), Osnovy vitchyznianoho parlamentarizmu : pidruchnyk dlia studentiv vyshchyykh navalnykh. zakladiv: y 2 t. T. 1 [Fundamentals of domestic parliamentarism : textbook for students of higher educational institutions : in 2 volumes. Vol 1], Kyiv : National Academy for Public administration under the President of Ukraine (in Ukrainian).

16. Goshovska, V. (Ed.) (2012), Osnovy vitchyznianoho parlamentarizmu : pidruchnyk dlia studentiv vyshchyykh navalnykh. zakladiv: y 2 t. T 2 [Fundamentals of domestic parliamentarism : textbook for students of higher educational institutions : in 2 volumes. Vol 2], Kyiv : National Academy for Public administration under the President of Ukraine (in Ukrainian).

17. Goshovska, V. (Ed.) (2019), *Parlamentaryzm: pidruchnyk. 2-he vydannia, dopovnene yi rozshyrene* [Parliamentarism: textbook], Kyiv : National Academy for Public administration under the President of Ukraine (in Ukrainian).

18. *Politychnyi protses u nezalezhnii Ukraini: pidsumky i problemy* (2021), [The political process in independent Ukraine: results and problems], Kyiv : I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukrainian).

19. Goshovska, V. (ed.) (2018), *Predstavnytska vlada u derzhavotvorchomu protsesi Ukrainy : monohrafiia* [Representative power in the state-building process of Ukraine: monograph], Kyiv : National Academy for Public administration under the President of Ukraine (in Ukrainian).

20. *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky vid 24 serpnia 1991 roku. Pro proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy (1991)* [Resolution of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR of August 24, 1991. On the Proclamation of Independence of Ukraine] *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1991, 38, 502, Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>

21. *Ukaz Prezydenta Ukrainy № 398/95 vid 30.05.1995 r. Pro systemu pidhotovky, perepidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii derzhavnykh sluzhbovtsiv* (1995) [Decree of the President of Ukraine No 398/95 of 30.05.1995, On the system of training, retraining and advanced training of civil servants], Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95>

22. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 266 vid 29.04.2015 r. Pro zatverdzhennia pereliku haluzei znan i spetsialnosti, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity* (2015) [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 266 dated 29.04.2015. On approval of the list of branches of knowledge and specialties in which higher education applicants are trained], Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#n16>

23. Reiterovych, I. V., Parfeniuk, T. V. (2021), *Kontseptualni pidkhody doslidzhennia mistsia ta roli hrup interesiv u vyroblenni publichnoi polityky* [Conceptual approaches to the study of the place and role of interest groups in public policy making], *Investytsii: praktyka ta dosvid*. no 18, pp. 92–98 (in Ukrainian).

24. Stefanchuk, R. (2022), *Verkhovna Rada Ukrainy vdiachna tym, khto stoit plich-o-plich z Ukrainoiu* [The Verkhovna Rada of Ukraine is grateful to those who stand shoulder to shoulder with Ukraine], *Holos Ukrainy* (in Ukrainian).

25. Cherkas, O. H. (2021), *Kontseptualni zasady vzaiemodii Verkhovnoi Rady Ukrainy ta mistsevykh rad* [Conceptual foundations of interaction between the Verkhovna Rada of Ukraine and local councils], (PhD Thesis), Kyiv. (in Ukrainian).

26. Iak zminiuvlosia mistse Ukrainy u kliuchovykh reitynhakh demokratiï za sim rokov [How Ukraine's place in key democracy rankings has changed over seven years], Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/12/infografika/polityka/yak-zminyuvalosya-misce-ukrayiny-klyuchovyx-rejtynhax-demokratiyi-sim-rokiv>

27. Goshovska, V., Kreidenko, V., Sychova, V., Reiterovych, I., & Dudko, I. (2022), Strategic guidelines for the development of Ukrainian parliamentarism in the conditions of globalization. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. no 12/02-XXVIII. pp.198–202, Retrieved from: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120228/papers/A_34.pdf

28. Goshovska, V., Danylenko, L., Dudko, I., Makarenko, L., Maksimentseva, N. (2021), Formation of political leaders in countries of democratic transit: experience for Ukraine. Laplage em Revista. no 1–2, pp. 322–446, Retrieved from: <https://laplageemrevista.editorialaar.com/index.php/lpg1/article/view/754/695>

29. Danylenko, L., Aliksiichuk, O., Goshovskyi, V., Korniakova, T., Maksimentseva, N. (2022), Legal principles of increasing the institutional capacity of the Verkhovna Rada of Ukraine. AD ALTA: Journal Of Interdisciplinary Research. no 12/02-XXVIII, pp. 203–209. Retrieved from: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120228/papers/A_35.pdf

30. U Komiteti z pytan ekonomichnoho rozvytku zaklykaiut usikh biznesmeniv proiavyty sotsialnu vidpovidalnist ta aktyvizuvaty svoiu robotu! [The Committee on Economic Development calls on all businessmen to show social responsibility and intensify their work!]. Retrieved from: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221012.html>

